

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ратушняк Оксана Валеріївна

**СІМЕЙНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА:
ПРОФІЛАКТИКА ТА КОРЕКЦІЯ**

спеціальність 231 «Соціальна робота»

РЕФЕРАТ

випускної кваліфікаційної роботи
за освітньо-професійною програмою
«Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація)»

Умань – 2021

Випускною кваліфікаційною роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: кандидат педагогічних наук, доцент
Балдинюк Олена Дмитрівна

РЕЦЕНЗЕНТ: кандидат педагогічних наук, доцент Шевчук Оксана
Миколаївна

Захист відбудеться 22.12.2021 р. о 9 годині на засіданні екзаменаційної комісії.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 202

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї.....

1.1. Насилля над дітьми в сім'ї: стан, проблеми та шляхи вирішення.....

1.2. Сім'я як інститут правової соціалізації молоді.....
Висновки до першого розділу.....

РОЗДІЛ 2 СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА.....

2.1. Актуальні проблеми профілактики жорстокого поводження з дітьми.....

2.2. Практичні аспекти роботи з батьками в профілактиці психологічного насильства над дітьми в сім'ї.....
Висновки до другого розділу.....

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ.....

Актуальність дослідження. Захист вразливих верст населення (дітей, жінок, людей похилого віку) від домашнього насильства і жорстокості, попередження злочинів проти них є для більшості країн є надзвичайно важливим, соціально значущим і актуальним завданням, вирішення якого носить міждисциплінарний характер.

Відповідно до даних ООН (ЮНІСЕФ) у світі три чверті дітей віком 2-4 роки регулярно страждають від жорстокої дисципліни з боку батьків чи інших опікунів, для 42% батьків емоційне насилля над дітьми є допустимим у навчальних цілях. Із 87 тисяч жінок, які були навмисно вбиті 2017 року в усьому 20 світі, більше половини були вбиті своїми партнерами або членами сім'ї, що означає, що 137 жінок у світі щодня гинуть від рук члена власної родини. У США жінка страждає від фізичного насилля кожні 18 хвилин. За статистикою, 62% убивств жінок було вчинено їхніми чоловіками. У Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї. Значного поширення набуло сексуальне насильство: у Канаді, Новій Зеландії, США та Великій Британії кожна шоста жінка була зґвалтована [41].

За даними Департаменту гарячих ліній ГО «Ла Страда Україна», протягом 1 кварталу 2021 року про факти вчинення домашнього насильства над дітьми надійшло більше 40 тис. звернень.

Правова держава визнає людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність й безпеку найвищою цінністю, наголошуючи, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню», що прямо закріплено у статтях 3, 28 Конституції України. Тож, правова держава гарантує невідчужуваність прав і свобод особи, захист людської гідності та рівності. Згідно ст. 16 Конвенції про права дитини, яка є основним міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав дітей, «дитина має право на захист від незаконного посягання на її честь і гідність» [40].

Проблема насильства над дітьми є досить гострою та актуальною. Ця проблема небезпечна насамперед тим, що від неї страждають діти, страждають

не лише від насильства по відношенню до себе, а й спостерігаючи за насильством у своїй сім'ї, вони в майбутньому переносять цей негативний досвід у власне життя.

Дослідники відмічають, що розв'язати проблему домашнього насильства щодо неповнолітніх можна тільки у разі спільної роботи педагогів, батьків і всіх дорослих, які так чи інакше причетні до виховної роботи в суспільстві. Метою роботи щодо нівелювання наслідків насильства є не заміна або усунення батьків, які не в змозі нести відповідальність за виховання своїх дітей, а допомога сім'ї у відновленні або формуванні здатності до названої діяльності.

Проблематику насильства як загально соціального явища досліджували у своїх роботах вітчизняні науковці: А. Гусейнов, Л. Герасіна, В. Голіна, В. Губін, І. Даньшин, А. Зайцев, А. Ковальов, А. Огурцов та інші.

У валеїнсології, що розглядає проблеми насильства у межах різних парадигм: соціологічної, конфліктологічної, психологічної, політологічної, юридичної й міжнародної, важливими є дослідження Л. Козера, З. Фрейда, Е. Дюркгейма, Р. Коллінза, К. Бартола, Р. Беррона, М. Страуса, Р. Гелеса, Дж. Норріса, П. Добаша, Н. Блеклока, Е. Сазерленд, Р. Уолтерса.

Вагомий вклад у вивчення питань, що стосуються попередження та подолання причин та наслідків насильства стосовно дітей у сім'я висвітлено в працях Л. Алексеевої, О. Бондарчука, Н. Бердніковича, А. Бондаровської, А. Капської, Л. Міщик, І. Трубавіної та ін.

Актуальність даної проблеми зумовила вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Сімейне насильство як соціальна проблема: профілактика та корекція»**.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей соціально-педагогічної роботи з профілактики та корекції насильства у сім'ї.

Відповідно до теми та мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризувати сутність і зміст проблеми насильства у сім'ї.

2. Проаналізувати причини виникнення сімейного насильства в сучасному суспільстві.

3. Розкрити технології соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження з дітьми.

4. Відповідно отриманих результатів емпіричного дослідження, розробити програму для батьків з превенції психологічного насильства над дітьми в сім'ї.

Об'єкт дослідження – сімейне насильство, як актуальна проблема соціальної роботи.

Предмет дослідження – соціально-педагогічна робота з профілактики та корекції сімейного насильства.

При написанні випускної кваліфікаційної роботи нами було використано **методи дослідження**: теоретичний аналіз психолого-педагогічних та правових джерел з проблеми дослідження, анкетування, аналіз, синтез, узагальнення та спостереження.

Теоретичне значення дослідження полягає в характеристиці сутності та змісті проблеми насильства у сім'ї; розкритті причин виникнення сімейного насильства; проаналізовано особливості соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження з дітьми; апробовано програму для батьків з превенції психологічного насильства над дітьми в сім'ї.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані у закладах вищої освіти при вивченні курсів «Соціальна педагогіка», «Соціальний супровід сім'ї», «Технології соціально-педагогічної роботи».

Було апробовано профілактичну програму для батьків з превенції психологічного насильства над дітьми в сім'ї, мета якої полягає у формуванні у батьків розуміння неприйнятності застосування насильства до дітей.

Експериментальна база дослідження.

Експериментальна робота проводилась на базі КЗ «Хашуватський ліцей» с. Хашувате, Гайворонського району Кіровоградської області, в ході

якого було опитано 28 учнів 7-11-х класів. Було використано анкетування, опитувальник Басса–Дарки, опитувальник «Ціннісні орієнтації в області сімейних відносин», Методика незакінчених ситуацій (МНС).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлювалися на Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (Умань, 2021), «Дистанційне навчання у закладі вищої освіти в умовах пандемії: виклики сучасності» (Умань, 2021), «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 2021), науково-методичному семінарі «Тренінгові технології у соціальній роботі» (Умань, 2021).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 103 сторінки (основна частина – 89 сторінок).

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризовано сутність і зміст проблеми насильства у сім'ї.

Загальновідомо, що в сім'ї закладаються основи буття людини, її духовні, моральні, світоглядні якості, а від психологічного здоров'я родини багато в чому залежить моральний стан суспільства. Поширення проявів насильства в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в родині та спричиняють сімейне неблагополуччя, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Насильницькі дії з боку членів власної родини завдають серйознішу психологічну та фізичну шкоду, ніж аналогічні діяння з боку сторонніх осіб. Вони порушують основний принцип життєдіяльності родини – безпечне та комфортне існування будь-якого її члена. Крім того, діти, які виростають в таких сім'ях, у майбутньому можуть переносити цей негативний досвід у власне життя. Протиправні дії проти когось із членів родини нерідко супроводжуються агресією, приниженням та жорстокою поведінкою. Подібні дії з боку особи, що чинить насильство в сім'ї, призводять до погіршення фізичного, психічного та соціального стану здоров'я постраждалої особи чи кількох осіб, членів цієї родини. Як правило, найчастіше від сімейного насильства страждають жінки, діти та люди похилого віку. Домашнє насильство має в собі 4 форми насильства: фізичне, економічне, психологічне, сексуальне.

Насильство – це навмисні дії, які робить одна або кілька осіб, які:

- спрямовані на досягнення певної цілі;
- спричиняють шкоду (фізичну, моральну, матеріальну) іншій особі;
- порушують права і свободи цієї особи;
- унеможливають ефективний самозахист потерпілих від насильства (той, хто чинить насильство має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні, матеріальні тощо)).

Отже, питання насильства є гострим для всього світу і наша країна не є виключенням. Небезпечність такого насильства полягає в тому, що прояви

насильницьких дій та жорстокості по відношенню до членів сім'ї руйнують не лише гармонію і злагоду в сімейному колі, а і виступають як одна із передумов виникнення злочинності на суспільному рівні. Тому насильство в сім'ї є проблемою, яка потребує вирішення на рівні не лише сім'ї, а й держави та неурядових організацій. Адже від фізичного та духовного здоров'я і благополуччя сім'ї залежить стабільність і розвиток держави і суспільства в цілому. У подоланні насильства в сім'ї, як глобальної проблеми людства, потрібно вдосконалювати систему внутрішньодержавних і міжнародних норм щодо попередження та протидії насильству в сім'ї.

2. Проаналізовано причини виникнення сімейного насильства в сучасному суспільстві.

Сім'я як найважливіша ланка суспільства не може не відчувати на собі всі його тяготи, проблеми і труднощі, не може не включати в собі нинішні процеси економічної невлаштованості і тривожних очікувань. Значна частина проявів насильства в сім'ї, на наш погляд, детермінована численними соціально-економічними факторами, такими як різке падіння рівня життя, високий рівень безробіття, погіршення здоров'я, руйнування мережі соціальної підтримки, економічна нестабільність та інше. Все це сприяє зростанню озлобленості громадян, породжує стан соціальної напруженості, громадської депресії, занепад суспільного настрою і, таким чином, обумовлює підвищену конфліктогенність певних верств населення.

До причин виникнення насилля в сім'ї можна віднести:

- Розлучення батьків, яке виникає найчастіше через сімейні конфлікти.
- Вживання батьками алкогольних напоїв і наркотичних речовин.
- Конфлікти між батьками.
- Багатодітні та неповні сім'ї.
- Соціальна ізоляція сім'ї, поряд з іншими перерахованими вище факторами впливає на погане ставлення насильство по відношенню до дітей.
- Економічний стан сім'ї та низький рівень освіти батьків.

До соціально-психологічних чинників сімейного насилля над дітьми відносять:

- укорінення в суспільній свідомості цільової установки на індивідуальне виживання, відсутність соціальних ідеалів, певний ідеологічний вакуум та кризу моральності, що зумовлюють суперечність між природним бажанням мати дитину і економічним статусом, неможливістю розвивати свої таланти, культурні запити;

- скорочення кількості робочих місць на виробництві та пов'язане з цим безробіття;

- поширення незареєстрованих офіційно шлюбів, а відтак, менший рівень солідарності сім'ї, збільшення кількості розлучень і частки неповних сімей;

- поширення у ЗМІ (перш за все на телебаченні) пропаганди насильства і жорстокості, деструктивний вплив відеопродукції;

- слабку дієвість системи матеріальної допомоги сім'ям, які її потребують;

- асиметрію у розподілі домашніх обов'язків; різні цінності та установки чоловіка і дружини; висування необґрунтованих і надмірних вимог; нерегульованість питань розподілу сімейного бюджету; авторитарність членів родини;

- прорахунки виховання; невиконання батьківських обов'язків.

3. Розкрито технології соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження з дітьми.

Сучасна статистика, пов'язана з насильством над дітьми в сім'ї, лякає. Сьогодні дітям доводиться відчувати весь набір видів та форм насильства в сім'ї, в яких переважають грубість і лихослів'я, психологічний тиск, фізичне насильство, 6% дітей зазнавали у сім'ї сексуального насильства. Ці показники можна знизити, якщо до первинної профілактики насильства дітей у сім'ї підключати соціальних працівників, соціальних педагогів та психологів загальноосвітніх установ.

Важливим елементом боротьби з сімейним насильством є усунення наслідків насильства й захист прав потерпілого. Проте соціально-педагогічна робота повинна бути зорієнтована на профілактику насильства над дітьми.

Профілактична діяльність спрямована на попередження, виявлення випадків насильства над дітьми в сім'ї, діагностику причин та умов, на розробку загально педагогічних реабілітаційних заходів та спеціальних заходів щодо подолання негативних тенденцій, пов'язаних з насильством.

Структура діяльності фахівця соціальної сфери щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї розкриває технології взаємодії соціального працівника з різними об'єктами профілактики (батьки, педагоги, діти, соціальне оточення (соціальні партнери) на різних етапах профілактичної роботи.

Методами соціальної профілактики є:

- Медико-соціальні;
- Організаційно-адміністративні;
- Правові;
- Педагогічні;
- Економічні;
- Політичні методи.

Основними формами профілактичної роботи є:

- висвітлення у ЗМІ різних аспектів проблеми насильства над дітьми у ній;
- видання інформаційно-просвітницьких, роздаткових матеріалів та популярної літератури, педагогічних буклетів;
- видання методичних рекомендацій щодо роботи з проблемою;
- проведення громадських акцій;
- проведення спеціалізованих семінарів, інформуючих про проблему та можливі форми роботи з виявленими випадками жорстокого поводження в сім'ї;

– проведення лекцій-розмов з проблематики ненасильства серед співробітників різних підприємств та установ;

– проведення круглих столів та науково-практичних конференцій за участю громадських та державних організацій, різних відомств, а також законодавчої та виконавчої влади щодо проблеми насильства в сім'ї для зміцнення негативного сприйняття сімейного насильства в інститутах влади різного рівня.

4. Відповідно отриманих результатів емпіричного дослідження, розроблено програму для батьків з превенції психологічного насильства над дітьми в сім'ї.

В даний час у нашій країні яскраво проявляється криза батьківства, яка характеризується неготовністю багатьох дорослих до виконання батьківських обов'язків. Ці обставини призводять до таких негативних явищ сучасної дійсності, як падіння рівня фізичного та психічного здоров'я дітей, зниження їхнього інтелектуального потенціалу та духовно-моральних цінностей, ускладнення процесу адаптації в суспільстві, соціальне сирітство тощо.

Про жорстоке поводження з дітьми говорять на різних рівнях та у різних відомствах. Насильство у сім'ї часто приховується; деякі батьки переконані, що насильство над дітьми допомагає у їхньому вихованні. Психологічне насильство часто використовується саме як виховний спосіб на дитину. При цьому батьків не навчають бути батьками, але вимагають позитивних результатів, а у разі невдачі засуджують. Сьогодні спостерігається орієнтація на допомогу батькам через організацію різних форм групової взаємодії, у тому числі через спеціалізовані програми, спрямовані на підвищення батьківської компетентності. При цьому такі програми найчастіше торкаються профілактики видів насильства, що мають фізичні прояви, а психологічне насильство розглядається мало. Це визначає потребу у створенні програми профілактики саме психологічного насильства.

У дослідженні взяли участь 19 батьків та 28 учнів 7-11-х класів села Хащувате, Гайворонського району Кіровоградської області. Отримання в

письмовій формі інформованої згоди на добровільну участь у дослідженні батька і дитини було обов'язковою умовою участі. Батьки були поінформовані про умови і процедуру дослідження, можливості відмовитися від участі в дослідженні в будь-який момент часу. На першому і останньому занятті були проведені діагностичні зрізи для оцінки динаміки змін і результативності програми.

Основними завдання програми було:

- розширення у батьків уявлень про особливості підліткового віку;
- формування навичок саморегуляції зі своїми емоційними станами та почуттями, що виникають у важких ситуаціях;
- формування навичок ненасильницької комунікації;
- формування у батьків системи знань в області прав – своїх і своїх дітей, усвідомлене використання таких понять, як: право, правові відносини, відповідальність, договір з підлітком.

Під час реалізації програми відбувалось формування батьківських компетентностей на чотирьох рівнях: когнітивному, емоційному, ціннісно-мотиваційному та поведінковому рівні. Було проведено семінар-тренінг, який складався з 10 занять.

Виховні заняття проводились у формі гармонійного поєднання методів бесіди, тренінгу та перегляду відеороликів з подальшим обговоренням на одному занятті протяжністю одну годину двадцять хвилин. У процесі роботи розглядалися такі теми:

- Сім'я – основа основ (комплексне заняття);
- Духовний та тілесний зв'язок батьків та дітей (комплексне заняття);
- Насильство над ненародженими (комплексне заняття);
- Феномен насильства дітей у сім'ї (комплексне заняття);
- Спілкування з дитиною як альтернатива насильству (комплексне заняття);
- Психофізіологічні особливості дітей різного віку (комплексне заняття);

- Причини насильства дітей у сім'ї (комплексне заняття);
- Любов як дорогий подарунок долі (розмова);
- Наречений та наречена – чоловік та жінка (бесіда);
- Сім'я. А що це таке? (розмова).

Ми вважаємо, що саме такий системний підхід у сфері профілактики насильства над дітьми в сім'ї знизить статистичні дані щодо застосування насильства щодо дітей в родині.